

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА“

БОРЯНА ГРИГОРОВА ДИМИТРОВА

**СИСТЕМА ЗА ОСИГУРЯВАНЕ
КАЧЕСТВО НА ВАЛИДИРАНЕТО
В ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ГИМНАЗИИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна
степен „доктор“ по научна специалност 05.02.24. „Организация и
управление извън сферата на материалното производство
(социално-културната сфера)“

Научен ръководител
проф. д-р Мария Кичева-Кирова

Благоевград, 2016

Дисертационният труд съдържа увод, изложение в три глави, заключение и е в обем от 220 стандартни текстови страници. Използвани са 188 литературни източника. В текста са включени 3 таблици и 58 фигури. Към дисертационния труд има 10 приложения в обем от 127 страници.

Авторът на дисертационния труд е докторант в катедра „Икономика“ при Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

Наличието на квалифицирано и добре осведомено гражданство е от огромно значение за Европа. Въпросът за изграждането му се простира извън формалното образование и обхваща знанията и уменията, придобити по неформален или самостоятелен начин. Европейските граждани (както и всички останали) трябва да имат възможност да покажат какво са научили, за да могат да получат шанс за кариерно развитие и/или да имат правото да продължат в по-високите степени на формалното образование и обучение. За да направят това, лицата трябва да имат достъп до система, която валидира знания и умения, т.е. такава, която идентифицира, документира, оценява и удостоверява всички форми на обучение.

Един от водещите европейски приоритети е насърчаването на качеството на работните места, тъй като то е в основата на нарастването на производителността и повишаването на конкурентоспособността на европейските икономики, както и за преодоляване на изоставането в сравнение със страни с водещи показатели в образователната и професионално-квалификационна структура на работната сила и на заетите. Това определя необходимостта във всяка страна-член на Европейския съюз да се формира квалифицирана работна сила, притежаваща образователно равнище и професионална подготовка, отговарящи на потребностите както на местния, така и на общоевропейския пазар на труда.

Негативните демографските процеси, характерни за Европейския континент, и особено за България, водят до ограничени възможности за нарастване на работната сила. С оглед компенсиране на недостига от кадри е необходимо да се подобрят качествените характеристики на наличните такива чрез по-високо образователно равнище и професионална квалификация. Придобиването на компетенции, отговарящи на потребностите на икономиката на знанието и информационното общество и степента на притежаваните ключови знания и умения стават определящи за качеството на човешкия фактор при наемането му от работодателя. Съвременният бизнес се характеризира с високи изисквания за качеството на продуктите и производството, динамично развитие на новите технологии

и внедряването на съвременна организация на труда. Тези характеристики определят равнището на притежаваните компетенции от страна на работната сила като основен фактор за по-голямата ѝ адаптивност и заемане на работни места.

Изискванията на съвременната икономика за бързо преструктуриране, реализирането на съществено технологично обновяване и информатизирането на работните процеси, налагат потребността от постоянно подобряване и развитие на качествата на трудоспособното население с оглед повишаване конкурентоспособността на съответната организация от една страна, на икономиката на съответната държава от втора страна и на икономиката на ЕС от трета.

Основна стратегия на ЕС, насочена към устойчивото му изграждане в дългосрочен план и преодоляване на негативните последици от световната финансова и икономическа криза е стратегията „Европа 2020”. Един от трите основни приоритета в нея е интелигентният растеж, реализиран чрез по-ефективни инструменти в **образованието**, изследванията и иновациите. Това е нова формулировка на заложения с Лисабонската стратегия приоритет за изграждане на икономика, основаваща се на знания и иновации. Като продължение на Лисабонската стратегия, „Европа 2020” разглежда образованието като ключова област, в която е необходимо да се предприемат действия на европейско равнище, за да се постигне целта да се стимулират конкурентоспособността, производителността и потенциалът за растеж на страните от ЕС. Развитието и изпълнението на Европейската квалификационна рамка на национално ниво е свързано с „придобиването и **признаването** на компетенции, необходими за по-нататъшно обучение и на трудовия пазар по време на общото, професионалното, висшето образование и образованието за възрастни, включително неформално и неофициално обучение”¹.

Едно от действията в сферата на образованието с голяма значимост за постигането на устойчиво развитие на икономиките е създаването и внедряването на **система за валидиране**, която идентифицира, документираща, оценява и удостоверява, всички форми на обучение и чрез

¹ Европейска комисия, Европейска комисия. Европа 2020 - Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, Брюксел, 2010, стр. 23

която гражданите могат да покажат какво са научили, за да използват тези знания и умения в своята кариера и за своето по-нататъшно образование и обучение.

Взискателният пазар и нарастващата конкуренция налагат необходимостта при нормативното регламентиране на всяка система за валидиране да се заложи и създаването и прилагането на **система за осигуряване на качество на валидирането**. Цел на тази система (СОКВ) следва да бъде развитието и усъвършенстването на процеса на валидиране за постигане на качество, което да удовлетворява потребностите на индивидите от професионално развитие и на обществото от работна сила, квалифицирана по съответни професии и специалности; а очакваният резултат от прилагането ѝ - постигне на високо качество на процеса на валидиране, съобразно образователните изисквания, регламентирани нормативно в съответната страна.

Системата за осигуряване на качество на валидирането следва да се интегрира и да стане част от цялостната система за управление на качеството във валидиращата организация, която от своя страна е част от системата за управление на същата.

Актуализирането на системите за управление на организациите, чрез внедряване и усъвършенстване на системи за управление на качеството е основна необходимост за всички организации, независимо дали са от частния или държавния сектор, дали са малки или големи. Възприемането и функционирането на системата за управление на качеството трябва да се приемат като основен приоритет в управленската стратегия на всяка организация, която се стреми към увеличаване на своята ефективност, защото осигуряването на качество е пътят за устойчиво развитие на глобалното общество.

Настоящият дисертационен труд има за цел да предложи, апробира и усъвършенства една възможна система за осигуряване на качество на валидирането за нуждите на българските професионални гимназии по реализирането на проект „Нова възможност за моето бъдеще“.

Изборът на темата на дисертационния труд се предопределя от голямата актуалност и практическата значимост на създадената система, която удовлетворява важни, свързани с качеството, потребности на училищата, предлагащи професионално образование в България, а също и

на организациите от всички сектори на икономиката в ролята им на работодатели на кадрите, преминали валидиране.

Изследователска теза

Основната изследователска теза на дисертационния труд е, че българските професионални гимназии, независимо от ограниченията във времето и разполагаемите ресурси, могат да развият и усъвършенстват процеса на валидиране, чрез внедряване на система за осигуряване на качество на валидирането, обновявана и усъвършенствана съобразно промените на външната и вътрешната среда, в която функционират професионалните гимназии.

Цел и задачи на изследването

Основната цел на дисертационния труд е на база на резултатите от изследването на теоретико-методичните постановки на процесите на валидиране и управлението на качеството и практическия анализ на организацията на самооценката и управлението на качеството на професионалното образование и обучение в българските гимназии да се създаде работеща система за осигуряване на качество на валидирането на училищата, включени в проект „Нова възможност за моето бъдеще“.

Изпълнението на поставената цел се постига чрез изпълнение на следните задачи:

- Разкриване на същността на валидирането като процес на признаване на компетенции, необходими за по-нататъшно обучение и за реализация на трудовия пазар.

- Разкриване на особеностите на валидирането по проект „Нова възможност за моето бъдеще“.

- Преглед и изясняване на основните теоретични постановки и практики, свързани с управлението на качеството в българските професионални гимназии.

- Изследване на съществуващата система за самооценка на качеството на професионалното образование и обучение в професионалните гимназии в България.

- Разработване на система за осигуряване на качество на валидирането за нуждите на валидирането по проект „Нова възможност за моето бъдеще“ и апробирането ѝ в училища, осъществили валидиране по посочения проект.

- Извършване на корекции в съставните документи на системата за осигуряване на качество на валидирането, с оглед усъвършенстването ѝ, на база на предложения от представители на професионалните гимназии.

- Определяне на препоръки за подобряване качеството на валидиране.

Предмет и обект на изследването

Обект на научното изследване е системата за осигуряване на качество на валидирането в българските професионални гимназии.

Предмет на научното изследване са проблемите, свързани с анализа, проектирането, апробирането и усъвършенстването на тази система за нуждите на процеса на валидиране в посочените училища.

Методика на изследването

Теоретична и методологична основа на изследването са фундаменталните положения на теорията за качеството и валидирането, изведени в трудовете на редица автори.

Използваните методи за постигане на целите на изследването са следните: методите на описанието, наблюдението, сравнението, анализа и синтеза, индукцията и дедукцията, метод на групировката, интуитивен метод, табличен и графичен метод, анкетен метод. За осигуряването на високо качество на валидирането се прилага комплексен, процесен, системен и сравнителен подход. Комплексният подход дава възможност качеството на професионалното образование да се възприема като сложно, многопосочно съчетание на условия и фактори, елементи, показатели и измерители. Системният подход е в основата на създаване на системата за осигуряване на качество на валидирането в професионалните гимназии. Сравнителният подход служи за установяване и съпоставяне на параметри в системата както при дейностите за осигуряване на качеството на валидирането в професионалните гимназии, така и спрямо други социални и управленски системи /заетост, демографски системи, организационни системи и т.н./ с оглед намиране на оптимални съотношения с тях. Посочените методи предоставят необходимите възможности за решаване на изследователските задачи. За обработка и анализ на данните е използвана програмата Microsoft Excel, с нейните статистически, групировъчни, обобщителни и графични функции.

Времеви обхват на изследването

Проведеното изследване визира валидирането, проведено в българските професионални гимназии по проект „Нова възможност за моето бъдеще“ и обхваща периода 2013-2015 година.

Основни научни и информационни източници

Основните информационни източници, използвани в дисертацията са:

- Централизирани - международни стандарти, закони, нормативни документи, европейски и национални стратегически документи и други.
- Децентрализирани – статистическа информация, предоставена от екипа по проект „Нова възможност за моето бъдеще“ и РИО, материали на Европейската комисия; информация от професионални гимназии в България; публикации и научни трудове на български и чуждестранни изследователи.
- Интернет източници.

В изследването е ползвана емпирична информация, получена чрез анкетни проучвания сред представители на професионалните гимназии, осъществили валидиране, с изготвени от автора анкети.

Ограничителни условия на изследването

Дисертационното изследване е ограничено **по отношение на обекта, предмета и целта**, които са определени в контекста на ролята на системата за осигуряване на качество на валидирането по отношение на процеса на валидиране в българските професионални гимназии, реализиран по проект „Нова възможност за моето бъдеще“.

Изследването е **ограничено и по отношение на изследвания период**, а именно от 2013 г. до 2015 г.

Разработването на дисертационния труд беше съпроводено с известно затруднение във връзка провеждането на анкетното проучване и с оскъдността на специализираната литература за управление на качеството и самооценката в българските училища.

2. Структура и съдържание на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа увод, изложение в три глави, заключение и е в обем от 220 стандартни текстови страници. Използвани са 188 литературни източника. В текста са включени 3 таблици и 58 фигури. Към дисертационния труд има 10 приложения в обем от 127 страници.

Авторът на дисертационния труд е докторант в катедра „Икономика“ при Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ - Благоевград.

Структурата на изложението е следната:

Списък със съкращенията

Увод

Първа глава. Теоретико-методични основи на валидирането и управлението на неговото качество

1. Валидирането като процес на признаване на компетенции
 - 1.1. Същност и научноизследователски аспекти на валидирането
 - 1.2. Основни европейски и български стратегически документи и препоръки, имащи отношение към валидирането
 - 1.3. Характеристики на валидирането
 - 1.4. Валидирането в професионалните гимназии по проект „Нова възможност за моето бъдеще“
2. Качеството и системите за неговото управление
 - 2.1. Същност на категорията „качество“
 - 2.2. Системи за управление на качеството
 - 2.2.1. Стандарт ISO 9001:2008
 - 2.2.2. Европейски практики в реализирането на системи за управление на качеството на професионалното образование и обучение
 - 2.2.3. Българската система за управление на качеството на професионалното образование и обучение
 - 2.3. Съвременни технологии, улесняващи процесите на анкетиране, тестване и публикуване на информация в интернет
 - 2.3.1. Кликър-системи
 - 2.3.2. Интернет базирани ресурси
3. Изводи

Втора глава. Система за осигуряване качество на валидирането в професионалните гимназии

1. Изисквания за създаване на Система за осигуряване на качество на валидирането

2. Система за осигуряване на качество на валидирането в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград

2.1. Системен и процесен подход на създаване на СОКВ за нуждите на ПГ

2.2. Съставни документи на СОКВ

2.3. Дескриптори на оценката и максимални тежести по етапи, критерии и показатели

3. Изводи

Трета глава. Апробиране на системата за осигуряване качество на валидирането в професионалните гимназии

1. Апробиране на системата за осигуряване на качество на валидирането в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград

2. Аprobация на системата в други професионални гимназии

3. Оценка на системата от представители на други професионални гимназии

4. Усъвършенстване на системата

5. Изводи

Препоръки

Заклучение

Справка за приноса

Списък на публикациите по дисертационния труд

Литература

Списък на таблиците в дисертационния труд

Списък на фигурите в дисертационния труд

Списък на приложенията

Приложения

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първа глава. Теоретико-методични основи на валидирането и управлението на неговото качество

Първа глава на дисертационния труд обхваща теоретико-методологичните въпроси на валидирането и управлението на неговото качество.

В първия параграф в теоретичен аспект са разгледани основните дефиниции на валидирането в редица национални и международни документи и свързаните с него понятия: формално, неформално и самостоятелно учене. Като актуално за България определение на валидирането е изведено това по Наредба № 2 от 13.11.2014 г., а именно: „Валидирането е установяване на съответствието на професионални знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение или самостоятелно учене, с държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професии и признаване на степен на професионална квалификация по професия или на квалификация по част от професия.“

Проблемите за валидирането като признаване на резултатите от предходно учене са значима част от изследванията на редица чуждестранни и български учени. Становища по въпроса се съдържат в трудовете на С. Уейл и И. МакГил, Д. Колардин и Й. Бьорнаволд, Г. Щрака, Р. Дувекот, Я. Ван Клееф, А. Фейес и П. Андерсон, С. Цветанска, Пр. Димитров, М. Марков, Т. Тодоров, Е. Василева, Д. Иванова, И. Стойчев, М. Александрова, В. Божилова и др. Практико-приложните изследвания в областта на валидирането подкрепят научните търсения в нея.

Предмет на изследване са и основните европейски и български стратегически документи и препоръки, имащи отношение към валидирането: Меморандума на Европейската комисия за учене през целия живот (2000 г.), Комюнике на Комисията: Реализиране на Европейско пространство за учене през целия живот (2001 г.), Декларация в рамките на Копенхагенския процес за засилено европейско сътрудничество в областта на професионалното образование и обучение (2002 г.), Заклучения на Съвета на Европа за Общите европейски принципи за валидиране на неформално и самостоятелно учене (2004 г.) и др.

Особено внимание е обърнато на общите европейски принципи за валидиране, тъй като първо: те дават възможност на различните системи да комуникират една с друга отвъд националните, секторните или институционални граници; и второ: осъществяването на всяко валидиране

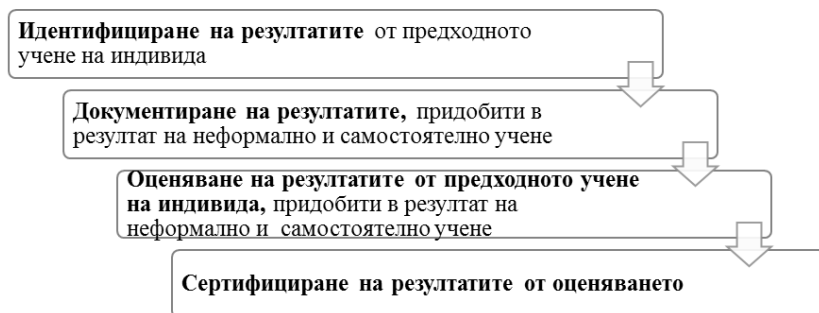
би следвало да се съобрази с тях и всяка система за осигуряване на качество на валидирането следва да провери дали те са спазени. Подробно са разгледани шестте теми: „Предназначение на валидирането“, „Индивидуални права“, „Отговорности на институциите и заинтересованите лица“, „Сигурност и доверие“, „Безпристрастност“, „Надеждност и легитимност“, в съответствие с които са организирани основните принципи:

- Доброволност на валидирането;
- Основаност на социален диалог;
- Право на обжалване;
- Осигуряване на равен и справедлив достъп до валидиране;
- Въвеждане на механизми за гарантиране на прозрачността, справедливостта и неприкосновеността на личните данни;
- Прозрачност на резултатите от валидирането;
- Уважаване на личната тайна;
- Подпомагане на лицата в процеса на валидиране;
- Осигуряване на юридическа и практическа основа;
- Интегриране на валидирането;
- Прозрачност на процедурите;
- Прозрачност на критериите;
- Наличност и достъп до информацията;
- Организиране на работата на оценителите, съобразно кодекс за поведение;
- Компетентност в професионално отношение на оценителите;
- Включване на всички заинтересовани страни;
- Безпристрастност на валидиращите органи.

Обърнато е внимание и на Европейската квалификационна рамка /ЕКР/ за учене през целия живот от 2009 г. като документ, който следва да бъде използван при издаване на документи в процеса на валидиране, заедно с Българската национална квалификационна рамка, приета през 2012 г.

На основата на литературния преглед, е направен опит за характеризиране на валидирането като процес на признаване на компетенции чрез извеждане на неговите фази и условията за неговото прилагане. Основните фази, през които преминава валидирането могат да се представят в следната последователност (фиг. 1):

Фигура 1. Основни фази на валидирането според Съвета на ЕС

Източник: изготвено от автора

Условията за развитие и прилагане на валидирането са:

- Информирание, насочване и съветване на лицата, поели по пътя на валидирането;
- Координиране на дейностите на заинтересованите лица, свързани с валидирането;
- Връзки с националните квалификационни системи и рамки;
- Съответствие на резултатите от ученето с предварително определените стандарти;
- Професионална компетентност на оценителите в процеса на валидиране;
- Гарантиране на качеството.

Тези условия са ключови за успеха на процеса на валидиране и в този смисъл трябва да бъдат оценени чрез подходяща система за осигуряване на качеството на валидирането.

В първия параграф е разгледано и валидирането в професионалните гимназии в България по проект „Нова възможност за моето бъдеще“. Проектът е осъществен в периода 2013 г. - 2015 г. от Министерството на образованието и науката в сътрудничество с Националната агенция за професионално образование и обучение, Министерството на труда и социалната политика, Агенцията по заетостта, Българската стопанска камара, Българската търговско-промишлена палата, Асоциацията на индустриалния капитал в България, Конфедерацията на независимите синдикати в България, Конфедерацията на труда „Подкрепа“ и др. Той е

реализиран в обхвата на Приоритетна ос 4 „Подобряване достъпа до образование и обучение”, област на интервенция 4.3 „Развитие на системата за учене през целия живот” от Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси” на Европейския съюз и е на обща стойност 5 862 200 лв.

В рамките на проекта валидирането се реализира от професионални гимназии, поради това, че те разполагат с:

- подходяща учебна материално-техническа база;
- квалифициран персонал с опит в обучението, проверката и сертифицирането на учебните резултати;
- добър организационен и управленски потенциал;
- опит в създаване и прилагане на качествена учебна документация;
- наличие на връзки и възможности за такива с външни институции (териториални администрации, РИО, АЗ), работодателски и синдикални организации, професионални съюзи, неправителствени и граждански организации и други.

В рамките на проекта заявяване на валидиране се прави от индивидуални кандидати, обществени организации - браншови синдикат, работодателски организации и др., или работодатели.

Реализацията на проекта е успешна и неговите показатели са преизпълнени - успешно приключили процедурите по валидиране и получили документ за признаване на квалификация към 31.03.2015 г. са 6 731 лица, с 461% повече от планирания брой.

Ползите от реализирането на проекта са не само директни - за личността, работодателите и обществото (като получаване на документ, улесняващ започването на работа, повишаване качеството на работната сила, повишаване на конкурентоспособността на икономиката и др.), но и индиректни - след приключване на проекта натрупаният опит, практики, документи, инструменти и т.н. могат да бъдат използвани при реализиране на валидиране, заплащано от отделните кандидати.

В методологичен аспект, процесът на валидиране по проекта е обхванат в стъпките (фиг. 2.):

Фигура 2. Стъпки на валидирането

I. Мотивиране/Начално консултиране

В рамките ѝ кандидатът отива или телефонира в професионалната гимназия и си насрочва среща с консултанта начално консултиране (КНК). Ако такава среща вече е проведена с КНК от другите партньорски организации, кандидатът си насрочва среща с консултант същинско консултиране (КСК).

II. Документиране на опита

Свързано е с осъществяването на същинското консултиране. Провежда се стандартизирано индивидуално интервю за установяване на желаната за валидиране компетентност, специалност, професия; и консултиране относно събирането на доказателства за притежаваните компетентности.

III. Оценяване на опита

Комисията по индивидуално валидиране установява легитимността на представените доказателства за придобит опит; при необходимост разработва входящи тестове за установяване на ниво на компетентност и, ако са налице основанията, допуска кандидата до изпит.

IV. Удостоверяване на резултатите от оценяването

На тази стъпка се организират и провеждат на изпитите за присъждане на квалификация чрез валидиране, извършва се оценяване на резултатите от тях и, когато то е положително се присъжда придобитата квалификация.

V. Оформяне на документи за професионална квалификация

То е свързано с проверката на индивидуалното портфолио на кандидата за валидиране и протоколите от проведения изпит. Следва издаване и регистриране на документа за присъдена квалификация. Финалните действия са обработката и съхраняването на документите от валидирането.

Източник: авторска разработка (Б. Димитрова)

В дисертационния труд са изведени и основните лица и органи, ангажирани в процеса на валидиране, техните права и отговорности.

Във втория параграф са разгледани въпросите за качеството и системите за неговото управление. Изведени са редица дефиниции на качеството и неговите характеристики като се поставя акцент върху определението за качество на валидирането на знания, умения и компетентности, дадено в наръчника по валидиране във вида: „Съвкупна характеристика на процеса на установяване, оценяване и признаване на дадено равнище на квалификация, придобито чрез неформално или самостоятелно учене, съобразно определени нормативни изисквания.“ Изяснена е същността на процеса на оценяване на качеството като „определяне и събиране на оценки на съставните показатели“.

Управлението на качеството е дефинирано като „въздействие върху производствения процес с цел осигуряване на необходимото качество на продукта“. Разкрита е основната класификация на управлението на качеството (стратегическо, тактическо и оперативно) и е направен кратък исторически преглед на възникването и развитието на системите за управление на качеството (СУК). Изяснени са същността и елементите на СУК и процесния подход, на основата на който се реализират тези системи.

Обърнато е особено внимание на стандарта ISO 9001:2008 - Системи за управление на качеството, и термините, използвани в него. Изяснени са принципите, свързани с реализацията на изискванията му:

- Ориентация към потребителя;
- Лидерство на ръководството;
- Приобщаване на хората;
- Процесен подход;
- Системен подход към управление;
- Непрекъснато подобряване;
- Вземане на решения, основани на факти;
- Взаимноизгодни отношения с доставчиците.

В дисертационния труд е направен кратък преглед на основни европейски практики в реализирането на системи за управление на качеството на професионалното образование и обучение. На база на това са изведени основни ползи от създаването и прилагането на несертифицирана система за управление на качеството в професионалните гимназии, които с

лекота могат да се трансферират и по отношение на система за осигуряване на качество на валидирането:

- Нагледност и прозрачност на управлението;
- Фокусиране върху съществените проблеми;
- Алгоритмично описване на процесите в организацията и на тази основа по-добро и бързо осъществяване на същите;
- Дефиниране на персонални отговорности;
- Създаване на добър психоклимат в организацията;
- Подобряване на правата и обратната връзка в комуникацията;
- По-добро спазване на определените крайни срокове;
- По-активно въвличане на целия персонал на организацията при реализиране на нейните цели, утвърдени от ръководството ѝ;
- Формиране на добре работещи екипи в рамките на самата организация;
- Повишаване на имиджа на организацията.

Изяснено е съществуващото управление на качеството в професионалните гимназии в България като подробно са характеризирани същността и особеностите на *системите за самооценка на качеството и системите за управлението му*.

Сред ползите на самооценката, която е задължителна за професионалните гимназии, са:

- Идентифициране на добрите практики и създаване на условия за тяхната устойчивост;
- Идентифициране на недостатъците и набелязване и реализиране на мерки за отстраняването им;
- Разкриване на потенциала за развитие на институцията;
- Насърчаване на партньорствата и др.

Технологията на самооценяване преминава през следните стъпки:

- Осведомяване на всички членове на организацията;
- Определяне на състава на комисията/групата по самооценяване и нейните отговорности;
- Мотивиране на комисията/групата;
- Утвърждаване на годишен план за дейността на комисията/групата;
- Утвърждаване на процедурите;

- Утвърждаване на бланките, анкетите и други;
- Провеждане на самооценяването, определяне на приоритети за следващото самооценяване и изготвяне на доклад;
- Запознаване на екипа с резултатите от самооценяването;
- Мониторинг на самооценяването.

От друга страна, въвеждането на училищна система за управление на качеството (УСУК) не е задължително, поради което, както и заради сложността, в повечето училища това не става.

Във втория параграф са разгледани и някои съвременни технологии, улесняващи процесите на анкетиране, тестване и публикуване на информация в интернет, тъй като осъществяването на процеса на валидиране е свързано с полагането на тестови изпити от кандидатите, а процеса на самооценяване на качеството – с анкетиране и публикуване на резултатите от самооценката. Става въпрос за кликър-системите като вариант за електронно подаване на отговори при тестване/анкетиране; електронните анкети, създадени с „Гугъл-форми“, попълвани онлайн; системите за електронно учене на примера на „Мудъл“ и уеб билдърите за създаване на уеб сайтове на примера на „Уийбли“.

В резултат от анализа в първа глава се правят следните изводи:

1. Валидирането е ключов аспект на всяка стратегия, насочена към учене през целия живот, заради ползите, които носи за индивида, работодателите, държавата и обществото като цяло.

2. Осигуряването на качество на валидирането е важна стъпка в създаването на доверие от страна на работодателите и останалите заинтересовани лица към резултатите от процеса на валидиране и, наред с другите ползи, повишава имиджа на гимназията.

3. Одитирането на качеството на валидиране следва да обърне особено внимание на оценяването на знанията, уменията и компетентностите и на работата с новосъздадените документи, тъй като там се крие голям риск от допускане на грешки, в т.ч. такива, които могат да попречат на успешното приключване на процеса на валидиране.

4. Управлението на качеството се базира на изграждането и функционирането на ефективна система за управление на качеството, която гарантира стабилност и устойчивост на качеството на предлаганите стоки и услуги.

5. Системите за управление на качеството на училищата имат своето място във всяко едно училище.

6. Качеството се постига чрез организиране на основните процеси по начин, който осигурява регламентираност на отговорностите, ясно и точно дефиниране на процесите и адекватно управление.

7. Основен принцип при осигуряване на качеството е непрекъснатото подобрене чрез отговорност на участниците за резултатите, последователност и приемственост на постиженията от предходни периоди, практическа и пазарна ориентация.

8. Самооценката на професионалните гимназии в България се реализира на база етапите на Европейската референтна рамка за осигуряване на качество на професионалното образование и обучение: планиране, прилагане, оценяване и преразглеждане. От страна на МОН е предложен подробен вариант с примерни дескриптори по всички критерии и показатели на самооценката.

9. Училищната система за управление на качеството в професионалните гимназии в България се основава на същността и принципите на стандарта ISO 9001:2008 и на добри практики, доближаващи се до неговите изисквания. Документацията по УСУК е изключително обширна.

10. Изграждането на система за осигуряване на качество на валидирането следва да се базира на процесния и системния подходи. СОКВ следва да бъде подсистема на училищната система за управление на качеството, наред със системата за осигуряване на качеството на професионалното образование и обучение (системата за самооценка). СОКВ трябва да бъде реализирана по сходен на УСУК и СОКПОО начин, за да бъде улеснено и ускорено прилагането ѝ.

11. Анализът на разликите между едноименни документи в УСУК и СОКПОО показва, че документите от УСУК са по-прегледни и ефективни.

12. Съществуват съвременни технологии, улесняващи процесите на анкетиране, тестване и публикуване на информация в интернет, които могат и следва да се използват в хода на валидирането и при осигуряването на неговото качество.

Втора глава. Система за осигуряване качество на валидирането в професионалните гимназии

В първия параграф на втора глава са представени изискванията за създаване на Система за осигуряване на качество на валидирането (СОКВ), заложи в Наръчника за валидиране на професионална квалификация, придобита чрез неформално и самостоятелно учене, разработен по проект „Нова възможност за моето бъдеще“.

В Наръчника е заложено изискване за изграждане на система за осигуряване на качество на валидирането като част от системата за управление на качеството на дейността на училището. Обхватът на СОКВ включва всички действия по валидиране в конкретното училище. Нейните задачи са свързани с:

- Идентифициране на факторите, влияещи върху качеството на валидиране в конкретната професионална гимназия;
- Определяне на насоки за коригиране на тяхното влияние в желана посока;
- Дефиниране на съставните на системата критерии, индикатори/показатели;
- Създаване на база за анализиране и усъвършенстване на валидационния процес.

Основните фактори за постигане на високо качество на валидирането се систематизират в следните групи:

- Организиране и управление на постигането на качество на валидирането;
- Качество на доказателствената документация;
- Качество на методите за проверка на знанията, уменията и компетентностите и на тяхната реализация;
- Качество на допълващото учене/обучение;
- Ресурсна осигуреност;
- Контрол на процеса на валидиране;
- Обратна връзка.

Изграждането на СОКВ е задължение на председателя на комисията по валидиране и неговия екип. Такава система, разработена в детайли не е предоставена от екипа на проект „Нова възможност за моето бъдеще“ за директно използване. Във всяко училище, в което се провежда валидиране,

поотделно следва да се изготви подобна СОКВ, като тя трябва да бъде базирана на посочените в наръчника указания, дефиниции и 43 задължителни показателя, групирани в 21 критерия и 4 етапа – планиране, прилагане, оценка, преразглеждане.

Съществен негатив на наръчника за валидиране е липсата на дефиниране на дескрипторите по съответните критерии. Това възпрепятства съществено осъществяването на самооценката. За да бъде реализиран процеса на осигуряване на качество на валидирането е необходимо да бъдат разработени такива дескриптори, а също и съпътстващия комплект от формуляри на справки, анкети и други документи.

Във втория параграф на втора глава на дисертационния труд са изведени стъпките, чрез които авторът разработи такава система за Професионална гимназия по икономика „Иван Илиев“ – Благоевград, която бе приложена на практика в училището и предложена на останалите гимназии за използване при желание. В кратък вид тези стъпки са следните:

- Първа стъпка – запознаване с изискванията за създаване на СОКВ и теоретико-методичните особености на валидирането, УСУК и СОКПОО.

- Втората стъпка - определяне на мястото на новата система в системата за управление на училището. СОКВ е подсистема на УСУК, наред със системата за осигуряване на качеството на ПОО. УСУК е подсистема на системата за управление. Когато в една ПГ няма разработена училищна система за управление на качеството, СОКВ може да бъде разглеждана като подсистема на СОКПОО.

- Трета стъпка - вземане на решение, кои документи да бъдат създадени като част от СОКВ и кои не.

- Четвъртата стъпка – определяне на дескрипторите на оценката по критериите, спуснати с наръчника за валидиране.

- Пета стъпка - определяне на тежестите на отделните показатели и разпределението им по дескриптори на оценката. Беше пресметната общата сума от максималните тежести и закръглена на 50 точки; след което бяха коригирани тежестите на някои показатели, за да се получи тази обща сума. Определена беше скалата за крайна оценка.

- Шеста стъпка – изготвяне на образци на документите, включващи се в СОКВ на ПГИ „Иван Илиев“.

След етапа на планиране, обхващащ посочените шест стъпки, последва етапът на прилагане, когато се осъществи самото самооценяване от трима одитори, в т.ч. автора на системата. На третия етап (на оценяването) авторът изготви доклад-анализ, очерта нуждите от подобрене и предложи мерки за повишаване на качеството на валидиране в бъдеще.

На четвъртия етап (на преразглеждането) основните моменти от доклада бяха представени на заседание на Педагогическия съвет и публикувани от автора на специално създадения от нея сайт на гимназията, посветен на самооценката.

Във втория параграф на втора глава на дисертационния труд са посочени и новосъздадените от автора съставни документи на СОКВ, заедно с техните особености. Документите са:

- „Система за осигуряване на качество на валидирането“;
- „Етапи и критерии за оценяване на качество на валидирането“ със скала за оценка;
- „Таблицы за оценяване на качество на валидирането“;
- „Анкета за културата на администрирането в процеса на валидиране“;
- „Анкета за мнението на кандидатите за валидиране“;
- „Анкета за мнението на работодателите на кандидатите за валидиране“;
- 21 справки за събиране на данни по отделните критерии;
- „Резултати от оценката на качество на валидирането по етапи и критерии“;
- „Доклад от проведено самооценяване за осигуряване на качество на валидирането“.

Изведена е и скала на крайната оценка, при която са спазени процентните стойности на скалата от системата за управление на качеството на дейността на училището, с която кадрите в професионалните гимназии са запознати и използват в рамките на няколко предходни учебни години. Диапазоните са както следва:

- От 40,05 до 50 точки – изключителна крайна оценка;
- От 30,05 до 40 точки – много добра крайна оценка;
- От 20,05 до 30 точки – добра крайна оценка;

- От 10,05 до 20 точки – средна крайна оценка;
- От 0,00 до 10 точки – ниска/слаба крайна оценка.

Изведени са и оценките по отделните дескриптори:

- За показатели с максимална тежест 2 (с изключение на показател 2.1.1.) - 0; 0,5; 1; 1,5 и 2; а за показател 2.1.1. – 0,1; 0,5; 1; 1,5 и 2;
- За показатели с максимална тежест 1 - 0; 0,25; 0,5; 0,75 и 1;
- За показатели с максимална тежест 0,5 (с изключение на показател 2.1.4.) - 0; 0,2; 0,3; 0,4 и 0,5; а за показател 2.1.4. – 0; 0,15; 0,25; 0,35 и 0,5.

Дескрипторите на оценката и максимални тежести по етапи, критерии и показатели са представени в следния примерен вид:

I. Етап 1. ПЛАНИРАНЕ – 12.50 точки

1. Критерий 1.1. Осигуряване на качество на валидирането – 4.00 точки

- *Показател 1.1.1. Наличие на визия на училището за осигуряване на качество на валидирането на знания, умения и компетентности – 2.00 точки*
 - Незадоволителна оценка - Няма разработена училищна визия. 0 т.
 - Задоволителна оценка - Има разработена училищна визия, но тя не е пълна и конкретна; съпътстващите цел, задачи, очакван резултат и принципи на подсистемата за осигуряване на качество на валидиране липсват. 0.50 т.
 - Добра оценка - Има разработена училищна визия, както и съпътстващи цел, задачи, очакван резултат и принципи на подсистемата за осигуряване на качество на валидиране, но те не са пълни и конкретни. 1.00 т.
 - Много добра оценка - Има разработени пълни и конкретни училищна визия, цел, задачи, очакван резултат и принципи на подсистемата за осигуряване на качество на валидиране; част от предвидените дейности кореспондират с тях, но не са достатъчни за постигане на целите. 1.50 т.

- Отлична оценка - Има разработени пълни и конкретни училищна визия, цел, задачи, очакван резултат и принципи на подсистемата за осигуряване на качество на валидиране; всички предвидени дейности кореспондират с тях и са достатъчни за постигане на целите. 2.00 т.

В резултат от анализа във втора глава се правят следните изводи:

1. В съответствие с изискванията, заложили в наръчника по валидиране, и на направения анализ на валидирането, училищната система за управление на качеството в професионалните гимназии и системата за самооценка на ПОО беше създадена Система за осигуряване на качество на валидирането в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград, като са дефинирани дескрипторите по всички критерии и оценки.

2. Ограничен е броят на включените в СОКВ документи с оглед постигане на бързина на процеса на прилагане като са елиминирани документите, които са налични в УСУК и имат подходящо съдържание.

3. Определена е скала за оценка, съответстваща в процентно отношение на скалата в системата за самооценка на качеството на ПОО.

4. Разработени са образци на съставните документи на системата в съответствие с добрите практики на УСУК, в т.ч. форматиране, прегледност, съдържащи се реквизити.

Образците на посочените документи са представени в приложенията към дисертацията.

Трета глава. Апробиране на системата за осигуряване качество на валидирането в професионалните гимназии

Трета глава на дисертационния труд обхваща резултатите от апробирането на системата за осигуряване на качество на валидирането в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград и резултатите от апробацията на системата в други професионални гимназии.

Самооценяване по изготвената система бе проведено в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград в периода м. юни – юли 2015 г. Получената крайна обща оценка е много добра: 37,95 т. Оценка по области и критерии са изведени в следващата таблица 1.

СИСТЕМА ЗА ОСИГУРЯВАНЕ КАЧЕСТВО НА ВАЛИДИРАНЕТО В
ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ГИМНАЗИИ

АВТОРЕФЕРАТ

Таблица 1. Оценки по етапи и критерии на качеството на валидиране в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград

Етапи, критерии	Тежест	Оценка	Процент
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Етап 1. ПЛАНИРАНЕ	12,50	10,25	82,00%
Критерий 1.1. Осигуряване на качество на валидирането	4,00	4,00	100,00%
Критерий 1.2. Организиране и управление на валидирането	7,50	5,25	70,00%
Критерий 1.3. Наблюдение и контрол на валидирането	1,00	1,00	100,00%
Етап 2. ПРИЛАГАНЕ	20,00	14,50	72,50%
Критерий 2.1. Достъп до валидиране	5,00	2,00	40,00%
Критерий 2.2. Качество на нормативната осигуреност	1,50	1,50	100,00%
Критерий 2.3. Качество на доказателствената информация, методите и средствата, използвани при валидирането	6,50	6,50	100,00%
Критерий 2.4. Инвестиции в професионалното образование и обучение	3,00	3,00	100,00%
Критерий 2.5. Инвестирани средства от фирми от реалния бизнес в материално-техническа база (в т.ч. ИКТ) за ПОО	1,00	0,00	0,00%
Критерий 2.6. Финансови средства, отпуснати/платени от работодатели за валидиране на квалификация	1,00	0,00	0,00%
Критерий 2.7. Допълващо практическо обучение на реални работни места при работодател	2,00	1,50	75,00%
Етап 3. ОЦЕНКА	12,50	8,55	68,40%
Критерий 3.1. Капацитет за оценка на състоянието на качеството на валидиране от училището	3,00	3,00	100,00%
Критерий 3.2. Проучване на потребности от валидиране	2,00	1,25	62,50%
Критерий 3.3. Валидиране на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално и самостоятелно учене	2,00	1,25	62,50%

СИСТЕМА ЗА ОСИГУРЯВАНЕ КАЧЕСТВО НА ВАЛИДИРАНЕТО В
ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ГИМНАЗИИ

АВТОРЕФЕРАТ

Продължение

1	2	3	4
Критерий 3.4. Реализация на успешно приключилите процедури за валидиране	2,00	1,00	50,00%
Критерий 3.5. Взаимоотношения с външни системи във връзка с валидирането	1,00	0,75	75,00%
Критерий 3.6. Участие в провеждането на изпити	1,00	1,00	100,00%
Критерий 3.7. Форми на институционално и социално партньорство	0,50	0,30	60,00%
Критерий 3.8. Договори с работодатели за практическо обучение	1,00	0,00	0,00%
Етап 4. ПРЕРАЗГЛЕЖДАНЕ	5,00	4,65	93,00%
Критерий 4.1. Обществен достъп до информация за качеството на валидирането	2,00	1,65	82,50%
Критерий 4.2. Стил на валидирането	2,00	2,00	100,00%
Критерий 4.3. Корективност, адаптивност към обективните промени в условията	1,00	1,00	100,00%
Общо за професионалната гимназия	50,00	37,95	75,90%

Източник: изготвено от автора

В резултат от прилагането на системата в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград са установени критериите, покрити с максимален брой точки, и са отбелязани постиженията и добрите практики в хода на валидирането. Открити са и слабостите по останалите критерии. С най-съществено значение сред тях са:

- Малкият брой кандидати;
- Слабите контакти с работодатели, като възложители на валидиране;
- Липсата на договори за обучение на кандидатите на реални работни места;
- Липсата на участие на представители на работодателите в държавните изпити;
- Липсата на финансиране и инвестиции в материалната база на училището от страна на фирмите.

На тази основа в доклада за проведеното самооценяване за осигуряване на качество на валидирането на ПГИ „Иван Илиев“ са изведени препоръки и приоритети за следващото валидиране и самооценяване:

- Увеличаване на броя на кандидатите при бъдещо валидиране чрез организиране на по-активна кампания за привличане на кандидати за валидиране, особено от групите в неравностойно положение;
- Запазване на процента на успешно завършилите;
- Насочване на кандидати към валидиране на част от професия;
- Предлагање на всички професии, по които в училището се извършва обучение като възможни професии за валидиране;
- Търсене на повече контакти с работодателите и тяхното активно включване като се сключват договори с тях, както за обучение на кандидатите на реални работни места, така и за участие на техни представители в ДИТПП, финансиране на валидирането и инвестиции в материалната база на гимназията.

Използването на създадената система позволи бързо самооценяване на качеството на валидиране в училището. Резултатите от процеса по самооценяване бяха публикувани на специализирания интернет сайт на Професионална гимназия по икономика "Иван Илиев" - Благоевград, посветен на процеса на самооценяване и управление на качеството.

Апробирането на системата в училището показва, че тя е действително работеща – бяха оценени реално силните и слабите страни на проведеното валидиране, бяха направени изводи и препоръки за повишаване на качеството и успешното реализиране на бъдещо валидиране. Бяха забелязани някои пропуски във формулировките на дескрипторите и въпросите в анкетите и бяха предложени корекции.

Създадената система беше предложена на вниманието на административните екипи на останалите училища, участващи в проект „Нова възможност за моето бъдеще“, за да бъде използвана при желание. Чрез електронна анкета, проведена в периода м. юни – м. септември 2015 г., представителите на 49 гимназии споделиха своите резултатите от прилагането ѝ.

В следващата фигура 3. са изведени крайните резултати от процеса на самооценяване в тези училища. От нея е видно, че в 80% от анкетиранияте училища крайната оценка е много добра, каквато е и в ПГИ „Иван Илиев“. В 10% - добра и в 10% - изключителна. Няма ниски и средни оценки, което е похвално. Важно е да се отбележи, че в четири от петте училища, където оценката е добра, резултатът е много близък до границата с много добрата

оценка. С други думи - проведеното самооценяване от посочените училища показва като цяло високо ниво на качеството на проведеното валидиране.

Фигура 3. Разпределение на крайните оценки

Източник: изготвено от автора

На базата на анализа на анкетата за резултатите от предлагането на системата за самооценка на качество на валидирането в споменатите 49 гимназии са изведени следните положителни моменти:

- Във всички гимназии, попълнили анкетата има създадена и функционира подсистема за осигуряване на качество на валидирането (благодарение на предложения вариант).

- Прилагането на системата може да се реализира за сравнително кратък период от време - при някои училища това е станало само за 20 човекочаса.

- Прилагането на системата може да се реализира от малък екип от одитори - в някои училища то е реализирано от едно-две лица.

- Във всички от анкетираните гимназии има лица, успешно приключили процедурите за валидиране.

- Наистина има полза от процеса на валидиране за кандидатите - в 78% от гимназиите относителният дял на успешно приключилите процеса на валидиране кандидати, които са постъпили на работа по придобитата професионална квалификация в срок до 1 година е над 50%.

- В 68% от гимназиите е получена преобладаващо „Висока до много висока“ оценка от работодателите по отношение компетентността на лицата, валидирали своите знания и умения.

Изведени са и критичните пропуски, които поставят под въпрос качеството на валидиране и управлението на училищата като цяло:

- Наличие на частично или пълно неспазване на изискванията към доказателствената информация в някои училища.

- Наличие на съществени грешки и/или пропуски при използване на образците на спомагателните документи в някои училища.

- Наличие на съществени грешки при оценката на доказателствата, което е довело до невъзможност процесът по валидиране да приключи в рамките на проекта в някои училища.

- В 12% от анкетираните училища има сериозни проблеми с културата на администриране и това е довело до невъзможност да се приключи успешно валидирането на съответни кандидати.

- В 33% от гимназиите социалните партньори не са поканени да участват в проведените държавни изпити за придобиване на квалификация чрез валидиране.

- В общо 26% от училищата не съществува или не се прилага механизмът за обратна връзка.

- В 26% от гимназиите е налице проблем с материалното подсигуряване на процеса на самооценка на качеството, което е сигнал за проблем с управлението на бюджетите им.

- В общо 38% от училищата няма или е непълна предходната самооценка на качеството на ПОО.

На тази основа са изведени и препоръки:

- Да бъдат създадени ДООИ по всички професии, предлагани в училищата в Р. България.

- Представителите на РИО да организират по-ефективна комуникация за споделяне на опит между училищата по въпросите за самооценката на качеството.

- Да се осигури инфраструктура за улесняване на достъпа на хора с увреждания във всички училища на територията на Р. България, евентуално по линията на проект.

- Във всяко училище, възможно в най-голяма степен, да се използват целевите средства за актуализиране и повишаване на квалификацията на учителите, с оглед на това, те да познават новостите в професиите, по които преподават.

- Ръководствата на училищата да активизират своите контакти с управителите и собствениците на предприятия, за да бъдат инвестирани повече средства в материално-техническата база на гимназиите.

- Ръководствата на гимназиите да бъдат насърчавани и обучавани да поддържат сътрудничество с и отворен информационния поток от и към външни институции.

- Да се предприемат от отделните училища по-мощни действия за мотивиране и развитие на достъпа до валидиране на лица от уязвимите групи.

- Всяко училище да има собствен сайт, на който да посочва образователните възможности, които предлага.

- Във всяко училище да се направи критичен анализ на най-съществените пропуски, установени в процеса на самооценка, да се установят причините, довели до проблемите и да се разработят и приложат мерки за отстраняването им, в т.ч. по линиите на регулярния контрол и обучението.

Чрез анкета бе поискана оценка на предложената СОКВ от представители на останалите училища, участващи в проекта „Нова възможност за моето бъдеще“. Бяха получени 112 валидни отговора.

Анкетата е съставена от 37 въпроса. С първата група въпроси се идентифицират училищата и се събира статистическа информация за процеса на валидиране протекъл в тях. В резултат на обработката на анкетите става ясно, че 1 893 лица са валидирали степен на професионална квалификация в анкетираните 112 училища. Разпределението по степени е както следва:

- I степен – 278 лица;
- II степен – 881 лица;
- III степен – 734 лица.

Това разпределение показва, че повечето кандидати са се насочили към по-високите степени – втора и трета, което може да се обясни с факта, че документите за тези степени дават по-голяма възможност за професионална реализация.

Групирането на отговорите показва, че валидирането се е осъществило в 24 професионални направления като най-голям е проявеният интерес към направленията:

- Хотелиерство, ресторантьорство и кетъринг - 646 лица;
- Моторни превозни средства, кораби и летателни апарати - 323 л.;
- Електротехника и енергетика - 169 лица;
- Производство на храни и напитки - 123 лица;
- Строителство и геодезия - 122 лица;
- Производство на текстил, облекло, обувки и кож.изделия - 111 л.;
- Електроника и автоматизация - 70 лица;
- Използване на компютри - 56 лица;
- Секретарски и офис дейности - 52 лица.

Първото, което прави впечатление е, че в част от тези направления заетите са преимуществено мъже (напр. „Строителство и геодезия“), в част от тях – жени (напр. „Секретарски и офис дейности“), а в трети – и от двата пола (напр. „Хотелиерство, ресторантьорство и кетъринг“). С други думи валидирането е успяло да привлече и голям брой мъже. Професиите от най-предпочитаните направления са предимно физически и/или технически по своя характер, което ги прави подходящи за процеса на валидиране – по-малкият обем теоретични знания, свързани с тях, прави полагането на изпитите не толкова трудно, както при някои други „книжни“ професии, а по-големият обем от практически знания и умения може да се докаже полесно, в т.ч. – чрез представяне на образци от готови продукти, изработени от кандидатите, и дори чрез снимков материал.

Обработката на резултатите от трети въпрос на анкетата показва, че в анкетираните училища 2 769 лица са валидирали част от професия. Това е близо един и половина пъти повече от лицата получили свидетелство за професионална квалификация. Най-голям интерес е проявен към направленията:

- Хотелиерство, ресторантьорство и кетъринг – 501 лица;
- Производство на текстил, облекло, обувки и кожени изделия - 259 лица;
- Металообработване и машиностроене – 230 лица;
- Моторни превоз. средства, кораби и лет.апарати – 206 лица;
- Строителство и геодезия – 203 лица;
- Фризьорски и козметични услуги – 178 лица;
- Електроника и автоматизация – 173 лица;
- Производство на храни и напитки – 154 лица;

- Електротехника и енергетика – 153 лица;
- Услуги за дома – 134 лица;
- Растениевъдство и животновъдство – 112 лица.

С втората група въпроси в анкетата търси и получава мнението на отговорилите лица за различни аспекти на предложената система и за приложимостта ѝ в нейната цялост.

Въпрос 11. от анкетата (фиг. 4) изисква от анкетираните да оценят в каква степен предложената система позволява да се оцени качеството на валидиране. Положителното е, че 69% от лицата дават отговор „Във висока степен“ и 9% - „В много висока степен“. Липсват много ниски оценки.

Фигура 4. Оценка на анкетираните за предложената система

Източник: обобщени от автора, резултати от анкети

С въпрос 12. от анкетата се търси преценката на анкетираните лица за периода от време, който би им бил необходим, за да създадат самите те подобна система. Най-голям е дялът на лицата отговорили „Над 400 човекочаса“ – 22%, следван от отговор „251-300 човекочаса“ – 15%, отговор „351-400 човекочаса“ – 14% и отговор „151-200 човекочаса“ – 13%. Ако се сумират произведенията на долните граници на диапазоните с броя на отговорите се получава сумата от 28 087 човекочаса труд, което е 42 130,5 лекторски часа от 40 минути. В ПГИ „Иван Илиев“ (училището, където бе създадена системата) един лекторски час от 40 минути струва на работодателя приблизително 6,70 лева. Следователно **спестените, чрез създаването на системата и безплатно ѝ предоставяне на анкетираните училища, средства се равняват на 282 274,35 лева.**

Чрез въпрос 13. от анкетата се намира информация дали и как анкетираните лица биха могли сами да създадат подобна система. Само 20% отговарят, че могат да го направят със сравнително малко затруднения. 56% ще ползват помощ от колеги, защото смятат, че ще се сблъскат с много затруднения. *Останалите 24% споделят, че не биха могли.*

Апробирането на системата и проведеното анкетиране имат за резултат и установяването на някои пропуски и извеждането на предложения за отстраняването им. На тази основа са направени корекции в няколко документа, изведени в Приложение 9 на дисертацията.

В резултат от анализа в трета глава се правят следните изводи:

1. Направено е апробиране на системата за осигуряване качество на валидирането в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград, което позволява да бъде оценено качеството на валидирането, проведено в гимназията, да бъдат изведени неговите силни и слаби страни и да бъдат набелязани мерки за повишаването му и предложения за усъвършенстване на самата система.

2. Системата за осигуряване качество на валидирането е предложена за използване на останалите професионални гимназии в България, предлагащи възможности за валидиране по професии и специалности и части от тях. Чрез анкетно проучване са събрани и обобщени резултатите от техните самооценки, на която основа са изведени положителните моменти и критичните пропуски на проведеното валидиране и самооценяване, както и са изведени препоръки за повишаване качеството на валидиране в бъдеще.

3. Направено е анкетно проучване за оценка на системата за осигуряване качество на валидирането сред представители на професионалните гимназии в България, където е осъществено валидиране. Те са дали преобладаващо от висока до много висока оценка на системата и отделните нейни елементи и са направили предложения за корекции, основната част от които се взети предвид при усъвършенстването ѝ.

4. Системата за осигуряване качество на валидирането е усъвършенствана като са направени корекции в осем документа.

В резултат на апробацията на системата са изведени и **препоръки** по отношение самооценяването на качеството на проведеното валидиране:

1. Където е възможно да се използва електронно анкетиране – чрез Гугъл-формуляри, кликър-системи или други ресурси, с цел спестяване на време и улесняване на процеса на анкетиране и обработване на резултатите.

2. Резултатите от самооценката да се публикуват на интернет страницата на съответното училище с цел публичност и прозрачност на процеса.

3. В Критерий 2.7. Допълващо практическо обучение на реални работни места при работодател, да се добави текст „осъществено ... когато такова е необходимо“.

4. Представителите на РИО да организират ефективна комуникация за споделяне на опит между училищата по въпросите за самооценката на качеството.

5. Във всяко училище да се направи критичен анализ на най-съществените пропуски, установени в хода на самооценката, да се установят причините, довели до проблемите и да се разработят и приложат мерки за отстраняването им, в т.ч. по линиите на регулярния контрол и обучението.

6. На ниво МОН да се обмисли възможността подобни системи за самооценка да се прилагат само в училища, където броят на лицата, преминали валидиране е по-голям. Извършването на самооценка е трудоемко, отнема време и други ресурси, и не е особено ефикасно за училища, където валидирали са един или двама.

7. На ниво МОН да се обмисли съотношението ползи/разходи от въвеждането на изискване за изготвяне и прилагане на системи за самооценка на качеството при бъдещи проекти, подобни на „Нова възможност за моето бъдеще“. Когато такава система не е предоставена в готов вид и следва да се разработи от всяко училище самостоятелно, това може да отнеме и повече от 100 човекочаса труд, за които в досегашната практика не е предвидено директно заплащане. Както е видно от резултатите от проведената анкета, в някои училища това би отнело повече от 400 човекочаса труд, а в други дори не би било възможно поради една или друга причина.

В **заключението** на дисертацията се обобщават постигнатите резултати и се представят в синтезиран вид основните изводи от изследването на приложението на създадената система за осигуряване

качество на валидирането за усъвършенстването на процеса на валидиране в професионалните гимназии. Очертават се изводи за практическото значение на дисертационния труд.

Приложението на СОКВ създава редица ползи за професионалните училища: постигне на високо качество на процеса на валидиране, съобразно образователните изисквания, регламентирани нормативно в страната, повишаване на имиджа на гимназията и удовлетвореността на кандидатите за валидиране, завършили успешно в нея процеса по валидиране на степен на професионална квалификация или част от професията. СОКВ, интегрирана към УСУК или СОКПОО, води до подобряване на управлението в училищата, изпълняване на нормативните изисквания и отразява съвременните постижения на мениджмънта в образованието. Системата повишава адаптивността, ефективността и иновативността на гимназиите, които я прилагат.

Предложената система дава възможност да се реализира принципът на непрекъснато подобрене в хода на управление на професионалните гимназии в България, в частност – в хода на управление на качеството.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научно-теоретични приноси:

- Разкрити са същността, особеностите и значението на валидирането и системите за управление на качеството на ПОО в професионалните гимназии на базата на задълбочен анализ на теоретичните постановки и в резултат на изследване с обхват: Системата за осигуряване качество на валидирането и на основните фактори за постигане на високо качество на валидирането.

- Изготвен е авторски вариант на система за осигуряване качество на валидирането за нуждите на ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград, в съответствие с изискванията на „Наръчник за валидиране на професионална квалификация, придобита чрез неформално и самостоятелно учене“, при което на база собствени наблюдения на автора се аргументира логически позицията за наложилото се от неговата практика виждане за намаляване обема на документацията, свързана със създаването на СОКВ като част от Училищната система за управление на качеството /УСУК/ и чрез изложените разсъждения и констатации е доказано становището на автора за пътищата и начините за усъвършенстване на СОКВ.

Практико-приложни приноси:

- Апробирана е системата за осигуряване качество на валидирането в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград, и тя показва положителни резултати: на базата на обобщени оценки по етапи на апробиране на СОКВ в ПГИ „Иван Илиев“ – Благоевград, са дефинирани критериите, покрити с максимален брой точки, което е отправен пункт за отбелязване на постиженията и добрите практики в хода на валидирането, наред с което са установени и е направена подробна характеристика и на слабостите, описани чрез съответни критерии, в резултат на което са изведени конкретни препоръки и приоритети за следващо самооценяване.

- Установени са, в резултат на апробирането, предимствата на разработената система за осигуряване качество на валидирането: тя е лесно приложима, максимално олекотена и позволява сравнително бързо да се направи самооценка на качеството на валидиране и да се изведат критичните пропуски в процеса на валидиране в съответното училище, в

резултат на което да се предложат мерки за коригиране и подобряване на качеството.

- Авторският вариант на система за осигуряване качество на валидирането е предложен на останалите професионалните гимназии, реализиращи валидиране и са доказани на база резултатите от апробирането и анкетните проучвания, че системата за валидиране е работеща, необходимостта и възможността за действие и ефективността от функционирането на СОКВ в професионалните гимназии. Направен е анализ, изведени са положителните факти и критичните пропуски и са предложени конкретни препоръки с практическа насоченост към професионалните гимназии, РИО и МОН за повишаване качеството на валидиране в бъдеще, на база апробацията на СОКВ в други професионални гимназии, като в т. ч. е изведена и препоръка за допълване на наръчника за валидиране с дескриптори по съответните критерии на база прякото участие и наблюдения на автора в хода на работата по различни проекти.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Димитрова, Б., Валидиране на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално и самостоятелно учене, Научният Еверест – мечта или реалност, „Авангард Прима“, София, 2015

2. Димитрова, Б., Валидация на знаење, вештини и компетенции во Бугарија во рамките на проектот "Нова можност за мојата иднина", Knowledge. International Journal Scientific and Applicative papers V9, Grafoprom, Bitola, 2015

3. Димитрова, Б., Система за осигурување на качество на валидирањето в Професионална гимназија по икономика „Иван Илиев“ – Благоевград, Проучвания по Стопанска историја и историја на социално-икономическата сфера в Югозападна Българија, УИ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015